

ВІЙСЬКОВІ НАУКИ

УДК П355

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Соколовський В.В., Бородін С.В., Самсонов Ю.В.
Національна академія Національної гвардії України

У статті на основі аналізу наукової літератури висвітлюється сутність понять «емоційно-вольова культура» у контексті становлення особистості військовослужбовця. З'ясовано важливість формування складових емоційно-вольової культури у процесі професійного розвитку. Проаналізовано пошуки ефективних шляхів формування культури військовослужбовця. Визначені особливості саморегулюючого компонента. Доведена доцільність комплексного й системного вивчення емоційно-вольової регуляції військовослужбовців як значущого чинника успішності їх професійної діяльності.

Ключові слова: емоційно-вольова культура, військовослужбовці, професійна діяльність військовослужбовця, саморегулюючий компонент, емоційний стрес, емоційна напруга, емоційна усталеність.

Постановка проблеми. Докорінні зміни, що відбуваються в Україні, потребують переосмислення вимог, які висуваються до особистості фахівця. Складна політична ситуація в Україні, що склалася протягом останніх років, загострення потреб збереження державного суверенітету, безпеки, територіальної цілісності та непорушності кордонів нашої держави спонукає до переосмислення концептуальних засад становлення особистості військовослужбовця.

В цих умовах пріоритетним завданням у процесі професійного становлення військовослужбовців є формування сутнісних характеристик особистості, що передбачають саморегуляцію, самовладання, самоконтроль та виявлення вольових якостей в оволодінні власною поведінкою; адекватне вираження власних емоцій та відповідне реагування на емоції інших; уміння управляти емоційним станом і емоційними реакціями; сприяти уникненню деструктивних проявів в умовах інформаційної насиченості та перевантаженості. Важливе значення у вирішенні зазначеної проблеми має формування емоційно-вольової культури як важливої умови професійного становлення військовослужбовців.

Формування особистісних якостей військового фахівця відбувається протягом всього його життя і служби. Особливістю етичних якостей як ядра моральної культури особистості військовослужбовця, його душевних особистісних якостей є те, що вони соціальні по своїй природі, але індивідуальні за формами виразу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи формування волі та вольових якостей розглядалися в працях М. Варія, А. Пуні, Л. Рувінського, В. Селіванова, О. Степанова, Е. Ільїна. Психологічні дослідження М. Боришевського, А. Валантинаса, А. Валлона, А. Ковальова, С. Рубінштейна, Т. Шингарова, П. Якобсона та інших свідчать про те, що етичні знання стануть частиною загальної системи етичних поглядів особистості та переростуть в її етичні переконання, коли вони знайдуть відображення в її емоційно-почуттєвій сфері.

Розвитку професійних якостей військовослужбовців приділено увагу в праці Ройляна В.О., Бахреєва Б.П. Вивченням стресових ситуацій та адаптації до них займалися ряд дослідників: Волков І.П., Горбов Ф.Д., Лазарус Р., Левітов М.Д., Леонтєв О.М., Ломов Б.Ф., Лурія О.Р., Мерлін В.С., Наєнко Н.І., Овчіннікова О.В., Петровський А.В., Суворова В.В. Дії військовослужбовців в напруженій ситуації розкрито в роботах Дяченко М.І., Дяченко В.І.

Різні аспекти зазначеної проблеми частково розробляються у дослідженнях сучасних науковців І. Анненкової, П. Анісімова, Л. Березовської, Н. Каськової, С. Колот, О. Кулеби, О. Кучерявого, О. Лобач, І. Могилей, Л. Нікіфорової, О. Нечипорук, Л. Страхової, Т. Яценко та ін. Однак залишаються недостатньо з'ясованими особливості формування цієї якості військовослужбовців з позицій сучасних освітніх концепцій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ефективність професійного становлення особистості залежить від її особистісних характеристик. В сучасних умовах гуманістична орієнтація військових фахівців повинна бути спрямована, на формування таких особистісних якостей, як: адекватне сприйняття дійсності, конструктивне та поважне відношення до навколишньої природної і соціальної сфери, духовно-гуманістичне вдосконалення та творча соціально-значуща діяльність, відчуття гідності, відповідальності, патріотизму та обов'язку, висока етична культура, військова честь.

Однак аналіз наукової літератури засвідчив, що питання про сутність та формування емоційно-вольової культури як умови професійного становлення особистості військовослужбовців досі ґрунтовно не вивчалось. Проблема пошуку ефективних шляхів формування емоційно-вольової культури військовослужбовця набуває особливої актуальності, стає найважливішим напрямом науково-практичних пошуків.

Формулювання цілей статті. Метою статті є на основі вивчення суті поняття «емоційно-

вольова культура» в контексті професійного становлення особистості визначити методологічні основ формуванні складових емоційно-вольової культури військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військова діяльність має соціальне, людське та культурне значення. Кожне історично конкретне суспільство може характеризуватися специфічним набором та ієрархією цінностей військової діяльності, система яких виступає як найбільш високий рівень соціальної регуляції. У ній зафіксовані ті критерії соціального визнання військової діяльності (даним суспільством і соціальною групою), на основі яких розгортаються конкретні та спеціалізовані системи її нормативного контролю, відповідні суспільні інститути та самі цілеспрямовані дії людей. Засвоєння системи цінностей військової діяльності окремою особою є однією з умов її соціалізації і підтримки нормативного порядку в суспільстві [6].

Важливим для успішної професійної діяльності є виділення у структурі професійних компетентностей особистісних якостей. Цілком погоджуючись з доцільністю посилення особистісної складової в процесі професійної підготовки, не можна не відмітити труднощі, які виникають при намаганні визначити та структурувати її зміст. Адже сфери реалізації особистісних якостей є надмірно широкими.

В умовах антитерористичної операції на всіх її учасників впливає комплекс інтенсивних тривало діючих стресогенних чинників, що призводить до напруження адаптаційних систем організму та проявів у значній кількості осіб так званої бойової психічної травми. Діапазон впливу факторів війни на військовослужбовця надзвичайно широкий. При цьому набагато більший масштаб мають пом'якшені та відстрочені наслідки війни, що впливають не тільки на психофізичне здоров'я військовослужбовців, а й на їх психологічну рівноважність, світогляд, стабільність ціннісних орієнтацій тощо [5].

Більшість дослідників виокремлюють саморегулюючий компонент емоційної культури, тобто емоційно-вольовий (здатність до співпереживання, співчуття; уміння викликати в собі емоційний настрій для проведення конкретного заняття; здатність емоційного переходу, уміння керувати емоціями; уміння переборювати внутрішнє роздратування; уміння керувати своїми емоціями та ін.). Щодо емоційно-вольового компоненту культури військовослужбовця, то він відображає емоційну стійкість, витримку, концентрацію особистості на виконання завдань. Витримка та самовладання виявляються в умінні стримувати свої почуття, якщо це потрібно, гальмувати імпульсивні дії, підпорядковувати себе поставленій меті.

В Українському педагогічному енциклопедичному словнику С. Гончаренка розглянуто поняття «емоційна культура як здатність однієї людини підтримувати почуття іншої таким чином, щоб в процесі співпереживання дане почуття, залежно від його змісту, форми та необхідності ставало глибшим, доцільнішим або нейтралізувалося» [1, с. 156].

У розумінні дослідника В. Соколовського, емоційно-вольова культура – це фундаментальна сутнісна характеристика особистості, яка визначає здатність до оволодіння власною поведінкою, адекватне виявлення власних емоцій та реагування на емоції інших, управління власним емоційним станом та емоційними реакціями; передбачає саморегуляцію, самоорганізацію свого життя та професійної діяльності, самообмеження деяких безпосередніх прагнень й потреб, самоконтролю та виявлення вольових якостей. Зміст емоційно-вольової культури вчений розглядає через інтегроване розуміння емоційно-почуттєвих і вольових проявів особистості, які мають індивідуальну своєрідність, постійно змінюються й поповнюються [7].

В соціальному плані етичні орієнтири людей у процесі військової діяльності єдині, тотожні, нерозривні з моральними процесами, що протікають в суспільстві. Однак характер реалізації цих загальних принципів і положень в умовах військової діяльності своєрідний та специфічний.

Ми дотримуємось думки А.М. Романишин, що у вузькому значенні військова діяльність – це процес виконання військовослужбовцями завдань військової служби у процесі реалізації ними своїх посадових компетенцій, що виражається в опануванні ними основами військової майстерності, набуванні військово-професійної та фахової компетентності, вивченні бойової техніки та зброї, несенні бойового чергування, веденні бойових дій та виконанні інших навчальних і навчально-бойових завдань [6].

Досліджуване нами явище визначає ефективність реалізації професійної діяльності через включення в індивідуальний досвід позитивного реагування на навантаження з концентрацією фізичних і психічних зусиль на свідомому подоланні перешкод і свідомої саморегуляції відчуттів, зовнішніх дій, внутрішніх психічних станів і переживань військовослужбовця. Наполегливість дає змогу військовослужбовцю продовжувати діяльність в найскладніших умовах, незважаючи на тимчасові невдачі й перешкоди. Це одна з провідних його якостей, що сприяє у досягненні мети.

Рішучість як вольова якість особистості військового дає можливість реалізовувати ухвалене рішення без зайвих вагань. Військовослужбовці, які позбавлені цієї якості, досить часто не можуть довести розпочату справу до кінця і не впевнені в правильності вибору засобу його виконання.

Зауважимо, що важливою умовою рішучості є сміливість. Іншими словами, готовність військовослужбовця йти на оптимальний та виправданий ризик. Безперечно, рішучість має ґрунтуватися на глибокій розсудливості й лише тоді вступати в дію, коли військовослужбовець остаточно вирішує, як йому діяти. Дисциплінованість – виявлення волі, що характеризується усвідомленим, точним і своєчасним виконанням обов'язків, умінням підпорядковувати свої дії потребам військової служби [8, с. 342].

Досліджуючи особливості саморегулюючого компонента, науковці (О.А. Чернікова, А.Е. Ольшаннікова) розглядають такі поняття як «емоційний стрес», «емоційна напруга», «емоційна

усталеність», оскільки професійна діяльність військовослужбовця є емоційно напруженою. Аналіз наукової літератури засвідчив, що не всі дослідники дотримуються єдиної думки у визначенні поняття емоційної усталеності. Деякі вчені (О.А. Чернікова, О.В. Дашкевич, А.Е. Ольшаннікова) розглядають емоційну стійкість як власну психологічну характеристику, що відноситься до емоційної сфери особистості.

Інші автори (Н.Б. Зільберман, Л.М. Аболін, О.Я. Чебикін) вважають емоційну усталеність інтегративною якістю особистості, що відображає динамічні, міжпроцесуальні взаємовідносини у психіці людини, пов'язані з емоційним характером діяльності. Вона виявляється в єдності емоційних, вольових, інтелектуальних, мотиваційних та інших процесів.

Е.Л. Носенко класифікує стан емоційного стресу (чи емоційної напруги) як відображення (безпосередньо чуттєве переживання) суб'єктом невідповідності між його життєво важливими потребами (мотивами), з одного боку, і явищами дійсності чи можливістю успішної реалізації діяльності, яка відповідає потребам суб'єкта, з іншого. Негативне ставлення виражається у вигляді суб'єктивних переживань: страху, гніву, відчаю, хвилювання, пригніченості [4].

Специфічність впливу емоційного стресу на діяльність деякі автори вбачають також і в тому, що він одні функції покращує (прискорення простих моторних функцій, збільшення м'язових зусиль), а інші – погіршує (ускладнення при виконанні інтелектуальних дій). Дослідники вказують, що це не правило, бо часто із ростом збудження інтелектуальні здібності також покращуються, але до певної межі, а потім – чим сильніше збудження, тим більше порушуються процеси мислення. Кожна напружена ситуація викликає емоційну напругу, що може проявлятися в пасивно-захисній (сльозах) або в агресивній (окрики, нервові ходіння по групі, різкий стукіт по столі й т. ін.) формі.

Багато вчених відзначають, що після пережитої емоційної напруги їхнє самопочуття погіршується (головні болі, розлади травлення, захворювання серцево-судинної системи й т. ін.), а, отже, знижується працездатність, що веде у свою чергу до синдрому «емоційного вигорання». Згідно із сучасними даними, під «емоційним вигоранням» розуміють стан фізичного, емоційного й розумового виснаження. Цей синдром містить у собі три основні складові, виділені К. Маслач: емоційна виснаженість, деперсоналізацію (цинізм) і редукцію професійних досягнень [3].

Найважливішими показниками емоційної культури військовослужбовця є високий рівень розвитку емоційної стійкості та гнучкості, що передбачає сформованість його вольової сфери. Отже, емоційно-вольова культура містить високий рівень загального й професійного розвитку військовослужбовця: його психолого-педагогічну компетентність, професійно-етичну вихованість, мотиваційно-ціннісне відношення до професійної діяльності. Вважаємо, що високий рівень її сформованості дозволить посилити ефективність професійної діяльності, саморозвитку та самоактуалізації військовослужбовця.

С.Д. Максименко описує три послідовних етапи становлення саморегуляції поведінки в системі інтеграції особистості: 1) базальна емоційна саморегуляція; 2) вольова саморегуляція; 3) смислова, ціннісна саморегуляція. При цьому вчений зазначає: «...Попередні ланки не зникають у процесі становлення, вони стають допоміжними та другорядними, однак продовжують існувати. Якоюсь мірою правильним буде говорити про те, що переважання певних механізмів саморегуляції поведінки слід розглядати як показник рівня розвитку інтеграційних процесів особистості» [2].

Отже, емоційно-вольову культуру військовослужбовців можна визначити як складову частину загальної та професійної культури, системною характеристикою особистості військового, що передбачає:

- соціально, онтологічно та внутрішньоособистісно детермінований рівень усвідомлення та функціонування професійно-особистісних якостей (стресостійкість, емоційно-вольова стійкість, наполегливість, витримка, емоційна стриманість, толерантність, оптимістичність, дисциплінованість тощо);

- уміння та здібності (самовладання, саморегуляція, самоконтроль, самоорганізація, самообмеження, самозаспокоєння, самокорекція, самообілізація, само стимуляція та ін.);

- створення комфортного психоемоційного середовища (позитивна атмосфера, створення ситуацій успіху, емоційний відгук, позитивний настрій).

Формування високих психологічних якостей є процесом цілеспрямованої дії на свідомість, відчуття і волю людини, на всю її психіку в цілому. Психологічні якості людини взаємно пов'язані та формуються в єдності та взаємодії. Тому їх виховання повинне здійснюватися як в комплексі, так й шляхом постановки конкретних задач по розвитку окремих певних якостей психіки військовослужбовців.

Висновки. Таким чином, науковий аспект проблеми полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності та можливості підвищення рівня сформованості емоційно-вольової культури військовослужбовців в процесі їх професійної діяльності, який вносить істотний внесок в подальший розвиток теорії й методики професійної освіти; розгляді теоретичних підстав та розробці продуктивних педагогічних методів, спрямованих на ефективне формування особистості військового фахівця, здібної до гуманістичної діяльності та реалізації професійних функцій відповідно до етичних пріоритетів сучасного соціально-професійного середовища. Практичний аспект складає розробку практичних положень та методичних рекомендацій, які б ефективно вирішували задачі формування емоційно-вольової культури військовослужбовців в сучасних соціокультурних умовах.

Перспективи подальшого розвитку в напрямі зазначеної проблеми убачаємо в уточненні компонентів емоційно-вольової культури військовослужбовців та пошуку шляхів реалізації умов формування емоційно-вольової культури, що вимагає вибору адекватної методологічної стратегії дослідження.

Список літератури:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене / С.У. Гончаренко – Рівне: Волинські обереги. – 2011. – 552 с.
2. Максименко С.Д. Генезис существования личности / С.Д. Максименко. – К.: Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.
3. Маслач К. Професійне вигорання: як люди справляються [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.top-personal.ru>.
4. Носенко Е.Л. Роль гуманності як позитивної цінності як умова благополуччя особистості / Е.Л. Носенко, О.В. Лисенко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Психологія. – 2015. – Вип. 21. – С. 77–82.
5. Островський О.О. Заходи психологічної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій / О.О. Островський, Н.В. Волинець // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". – 2017. – № 14. – С. 236–241.
6. Романишин А.М. Зміст педагогічного поняття "виховна компетентність офіцера" / А.М. Романишин // Вісник Національного університету оборони України. – 2011. – Вип. 1. – С. 64–68.
7. Соколовський В.В. Роль емоційно-вольової культури в професійній діяльності офіцера внутрішніх військ / В.В. Соколовський // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 15(1). – С. 134–139.
8. Ягупов В. Військова психологія : підручник / В. Ягупов. – К.: Тандем, 2004. – 656 с.

Соколовский В.В., Бородин С.В., Самсонов Ю.В.

Национальная академия Национальной гвардии Украины

МЕТОДОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ СОСТАВЛЯЮЩИХ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВОЙ КУЛЬТУРЫ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

Аннотация

В статье на основе анализа научной литературы освещается сущность понятий «эмоционально-волевая культура» в контексте становления личности военнослужащего. Выяснено важность формирования составляющих эмоционально-волевой культуры в процессе профессионального развития. Проанализированы поиски эффективных путей формирования культуры военнослужащего. Определены особенности саморегулирующего компонента. Доказана целесообразность комплексного и системного изучения эмоционально-волевой регуляции военнослужащих как значимого фактора успешности их профессиональной деятельности.

Ключевые слова: эмоционально-волевая культура, военнослужащие, профессиональная деятельность военнослужащего, саморегулирующий компонент, эмоциональный стресс, эмоциональное напряжение, эмоциональная устойчивость.

Sokolovsky V.V., Borodin S.V., Samsonov Y.V.

Kharkiv National Academy of the National Guard of Ukraine

METHODOLOGY OF FORMATION OF COMPOSITE EMOTIONAL-WAVE CULTURE OF STAFF MEMBERS

Summary

In the article on the basis of the analysis of scientific literature, the essence of the concepts of "emotional and volitional culture" is described in the context of the formation of the personality of the serviceman. The importance of forming the components of emotional and volitional culture in the process of professional development is revealed. The search of effective ways of forming a serviceman's culture is analyzed. The features of the self-regulating component are determined. The expediency of comprehensive and systematic study of emotional and volitional regulation of servicemen as a significant factor in the success of their professional activities is proved.

Keywords: emotional and volitional culture, servicemen, professional activity of a serviceman, self-regulating component, emotional stability, emotional stress, emotional agility.